UCHWAŁA NR VIII.57.2025
RADY GMINY KLUKOWO

z dnia 20 marca 2025 r.

w sprawie przyjęcia "Programu opieki nad zabytkami Gminy Klukowo na lata 2025-2028"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, poz. 1572, poz. 1907 i poz. 1940) oraz art. 87 ust. 1 i ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2024 r. poz. 1292) Rada Gminy Klukowo uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program opieki nad zabytkami Gminy Klukowo na lata 2025 – 2028", stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Klukowo.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od daty ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Andrzej Tymiński

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY KLUKOWO

NA LATA 2025-2028

Klukowo, wrzesień 2024

Spis treści

1.Wstęp 3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami 4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce 5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 17
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami 17
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu. 22
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 28
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy 28
5.2. Charakterystykazasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu 29
5.2.1 Zarys historii obszaru gminy Klukowo 30
5.2.2. Zabytki nieruchome 30
5.2.3. Stanowiska archeologiczne 31
5.2.4. Dziedzictwo niematerialne 36
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony 38
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków 39
5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy 43
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń 56
7.Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami 58
7.1. Priorytety programu opieki 58
7.2. Kierunki działań programu opieki 59
7.3. Zadania programu opieki 60
8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami 63
9. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami 64
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami 66
11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków 67
12. Postanowienia końcowe 68

1.Wstęp

Przedmiotem opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Klukowo jest ochrona dziedzictwa występującego w granicach administracyjnych gminy Klukowo, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Z 2024 r. poz. 1292).

Celem opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Klukowo na lata 2025-2028 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez władze gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Szczególnym zagadnieniem uzasadniającym powstanie ów programu jest zachowanie dziedzictwa kulturowego gminy, jak również jego promocja wśród mieszkańców czy turystów. Funkcję tę należy realizować poprzez edukację, która przyczynić się może do przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. Należy obudzić w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócić uwagę na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostki samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Nadrzędnym celem Gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Klukowo na lata 2025 – 2028 jest ukierunkowanie działań samorządu gminnego na poprawę stanu zachowania i utrzymania zasobów dziedzictwa kulturowego gminy. Szczegółowe cele wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Cele te określone zostały następująco:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,

- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,

- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających zwiększenie świadomości mieszkańców gminy związanych z opieką nad zabytkami.

Postanowiono, że w okresie trwania programu, tj. w latach 2025-2028 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły przede wszystkim działań

o charakterze nieinwestycyjnym. Celem ich jest przede wszystkim promocja gminy i jej dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami. Mają one stanowić podstawę do działań podejmowanych w kolejnych okresach programowych, gdy świadomość w zakresie ochrony zabytków będzie większa.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawą prawną obowiązku wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Klukowo na lata 2025-2028 jest Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) :

Art. 87. 1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

1) uchylony (włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju);

2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;

3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;

4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;

5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Dokumentem wyjściowym, a zarazem naturalnym fundamentem dla tworzenia strategii ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego jest Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej, która w art. 5, art. 6 ust. 1 i art.86 uznaje ochronę zabytków za konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. ust 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art. 73. Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r. i powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1) **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3) **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

4) **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;

5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w *opiece nad zabytkami*** - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie *opieki nad zabytkami*;

6) **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;

7) **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;

8) **roboty budowlane -** roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;

9) **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;

10) **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;

11) **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;

12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13) **historyczny zespół budowlany** - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;

14) **krajobraz kulturowy** - postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

15) **otoczenie** - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;

2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;

3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;

4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;

5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;

6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

a) krajobrazami kulturowymi,

b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,

c) dziełami architektury i budownictwa,

d) dziełami budownictwa obronnego,

e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,

f) cmentarzami,

g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,

h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,

b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,

c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,

d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,

e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393),

f) instrumentami muzycznymi,

g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,

h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

b) cmentarzyskami,

c) kurhanami,

d) reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

1) wpis do rejestru zabytków;

a) wpis na listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art.16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;

2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;

3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych
z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

4) składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.).

Art. 18.1. *Ochronę zabytków* i *opiekę nad zabytkami* uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych,

morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19.1. Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7, wraz z ich otoczeniem;

2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego nie wpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczególnie ważną rolę Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciążące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;

2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;

3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;

4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;

5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25. 1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;

2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;

3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26. 1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28. Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;

2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;

3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 31. 1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1) roboty budowlane przy *zabytku* nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora *zabytków* albo

2) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się *zabytki* archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia *zabytku* archeologicznego - jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych *zabytków*.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator *zabytków* w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się *zabytki* archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą *zabytek* archeologiczny.

3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1a, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi *zabytków*.

W przypadku podejmowania uzgodnionych w organem ochrony zabytków działań przy obiektach zabytkowych, przy wyborze wykonawcy tych prac należy kierować się Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r. poz. 1609). Ponadto, cytowana ustawa nakłada na obywateli obowiązki wynikające z przypadkowych odkryć stanowisk archeologicznych.

Art. 32.1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;

2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;

3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;

2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;

3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Art. 33. 1. Kto przypadkowo znalazł przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym, jest obowiązany, przy użyciu dostępnych środków, zabezpieczyć ten przedmiot i oznakować miejsce jego znalezienia oraz niezwłocznie zawiadomić o znalezieniu tego przedmiotu właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1.

3. W terminie 3 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 i 2, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany dokonać oględzin znalezionego przedmiotu i miejsca jego znalezienia oraz, w razie potrzeby, zorganizować badania archeologiczne.

Samorząd gminy ponosi współodpowiedzialność za zachowanie dóbr kultury, co wynika z ustawy samorządowej jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy o samorządzie gminnym: do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a w myśl art. 7 ust. 1 pkt 13: cmentarzy gminnych. Obowiązek opieki nad zabytkami wynika zaś z art. 5 i art. 71 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminie przysługuje prawo pierwokupu w wypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawo użytkowania wieczystego takiej nieruchomości, co wynika z art. 109 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami .

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, poza ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, znajdują się w wielu innych obowiązujących ustawach, w tym w:

1. Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2024, poz. 1130);

Ustawa wprowadza następujące regulacje z zakresu ochrony zabytków:
a) w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 1 ust. 2 pkt 4),
b) w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się uwarunkowania wynikające ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a nadto określa się obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art. 10 ust. 1 pkt 4 i ust. 2 pkt 4),
c) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia studium instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu studium, a po sporządzeniu projektu studium uzyskuje opinię m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 11pkt 2 i pkt 5 lit. c),
d) w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej, a także granice i sposoby zagospodarowania terenów lub obiektów podlegających ochronie na podstawie odrębnych przepisów (art. 15 ust. 2 pkt 4 i 7),
e) wójt, burmistrz, prezydent miasta zawiadamia na piśmie o podjęciu uchwały o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego instytucje i organy właściwe do uzgadniania i opiniowania projektu planu, a po sporządzeniu projektu planu uzyskuje uzgodnienie m.in. wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 pkt 2 i pkt 6 lit. b tiret 8),
f) decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków – w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków (art. 53 ust. 4 pkt 2 i art. 60 ust. 1).

2. Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.);

Art. 5 ust. 1 pkt 7 oraz ust. 2. Obiekt budowlany należy użytkować w sposób zgodny z jego przeznaczeniem i wymaganiami ochrony środowiska oraz utrzymywać w należytym stanie technicznym i estetycznym, nie dopuszczając do nadmiernego pogorszenia jego właściwości użytkowych i sprawności technicznej, w szczególności w zakresie związanym z wymaganiami ochrony obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską. Art. 30 ust. 2. Do zgłoszenia robót budowlanych należy dołączyć, w zależności od potrzeb, pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Art. 30 ust. 7. Właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robot budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować m.in. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków.
Art. 39 ustawy określa, iż:
- prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków,
- pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków,
- w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów nie wpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni od dnia doręczenia; niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.
Art. 67 ust. 1, 2-4. Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu. Przepisu tego nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję o rozbiórce organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

3. Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r., poz. 54 z późn. zm.);

Ustawa określa, że przy sporządzaniu prognozy oddziaływania na środowisko należy dokonać analizy i oceny oddziaływania m.in. na obiekty zabytkowe. W przypadku odstąpienia od przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek sprawdzenia, czy decyzja o odstąpieniu uwzględnia obszary mające znaczenie dla dziedzictwa kulturowego.

4. Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U.2024, poz. 1478),

Zgodnie z art. 83 a ust. 1 ustawy, zezwolenie na usunięcie drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości wydaje wójt, burmistrz albo prezydent miasta, a w przypadku gdy zezwolenie dotyczy usunięcia drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków – wojewódzki konserwator zabytków. Art. 86 ust. 1a) stanowi, że nie nalicza się opłat za usunięcie drzew lub krzewów, jeżeli usunięcie jest związane z odnową i pielęgnacją drzew rosnących na terenie nieruchomości lub jej części wpisanej do rejestru zabytków.

5. Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r., poz. 1445);

Ustawa określa (w art. 13 ust 4.), iż pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, stanowiącej własność jednostki samorządu terytorialnego i Skarbu Państwa. Zgodnie z art. 13 ust. 5 sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Zgodnie z art. 29, jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z niej, można nałożyć na nabywcę obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej obiektów zabytkowych. Przy sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, ustaloną cenę obniża się o 50 % (art. 68). Właściwy organ, może za zgodą odpowiednio wojewody, rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę. Art. 96 ust. 1a stanowi, że w odniesieniu do nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków, decyzję o podziale nieruchomości wydaje się po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podział tej nieruchomości.

6. Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz. U. z 2023 r., poz. 70 ze zmianami)

Na podstawie art. 7 ust.1 pkt 6 grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej, zwolnione są od podatku od nieruchomości.

7. Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024, poz. 87);
8. Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r., poz. 1491);
9. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. , poz. 385);
10. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r., poz. 2393);
11. Ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r., poz. 164 z późn. zm.);
12. Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
13. Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i

gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. z 2021 r., poz. 56)

14. Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2023r. poz. 2425);
15. Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczania i noszenia;
16. Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
17. Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz.259).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Art. 84 ust. 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

Program ma na celu zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków; 23

- plany zarządzania dla pomników historii;

- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;

- system bezpieczeństwa zabytków;

- projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;

- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

3. Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);

- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;

- rozwój portalu zabytek pl.

4. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;

- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;

- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

5. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;

- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;

- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;

- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 oraz Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działanie: 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków. W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku.

Celami cząstkowymi Działania 1.1 są:

• poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,

• zrównoważone urynkowienie zabytków,

• wykształcenie zachęt dla przedsiębiorców i osób fizycznych do inwestowania w zabytki.

Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne W ramach działania formułowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą odznaczać się znaczącym wpływem ekonomicznym na rozwój regionalny, w tym przyczyniać się do wzrostu dochodów i zwiększać ilość miejsc pracy. Program wymienia projekty:

• Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej", którego głównym celem jest przygotowanie potencjalnych wnioskodawców do opracowania kompleksowych projektów do funduszy strukturalnych.

• Program „Promesa Ministra Kultury", którego celem jest dofinansowanie wkładu własnego beneficjentów do projektów realizowanych w ramach funduszy strukturalnych i innych funduszy europejskich.

Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych Działanie będzie realizowane poprzez programowanie i wdrażanie kompleksowych programów dotyczących markowych produktów turystyki kulturowej w Polsce.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Działanie: 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego Działanie będzie realizowane poprzez:

• podnoszenie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;

• podnoszenie zainteresowania społeczeństwa problematyka ochrony zabytków;

• powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu, zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno-ekonomiczny regionów;

• promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizacje społeczności wiejskich.

Działanie: 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturalnego przed nielegalnym wywozem, wwozem i przewozem przez granice.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego". Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju oraz z Krajowym Programem Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na Lata 2014-2017. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego" jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 -2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 -2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów". Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,

- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,

- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,

- poprawa warunków działalności artystycznej,-efektywna promocja twórczości,-zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,

- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe". W Programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety: -rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,-rozwój kolekcji muzealnych -zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji

i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25września 2012 r. OR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do2030r., określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągania oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR. Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 została przyjęta Uchwałą Nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu Strategii Rozwoju Kraju 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski, w ramach którego określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego", a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej".

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk nabudowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej. Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:-ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,-wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,-wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,-wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów poprzemysłowych, po kolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z opracowaniami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

Program rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2030 oraz projekt programu opieki nad zabytkami województwa podlaskiego na lata 2008 – 2011.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, Program Rozwoju Kultury Województwa Podlaskiego do roku 2030 powstał w oparciu o „Diagnozę kultury w województwie podlaskim". Dokument zakłada kontynuację kierunku rozwoju kultury obranego w „Programie rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020". Założenia zawarte w tym programie są spójne z obowiązującą „Strategią Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030" uchwaloną przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XVII/213/2020 z dnia 27 kwietnia 200 r., a także z Narodową Strategią Rozwoju Kultury 2004-2020 oraz jej uzupełnieniem z 2005 roku i Ustawą o zapewnieniu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego został uchwalonym przez Sejmik Województwa Podlaskiego uchwałą nr XXXVI/330/17 z dnia 22 maja 2017 r. Wskazuje on obowiązujące cele polityki przestrzennej, zasady ich realizacji oraz kierunki działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. W sferze kulturowej obejmującej system ochrony dziedzictwa kulturowego przyjęto zasady kompleksowości działań ochronnych i rewaloryzacyjnych, łączenia ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

Podstawowe zasady polityki przestrzennej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, zapisane w planie zagospodarowania przestrzennego województwa podlaskiego obejmują: Zasady ogólne – wynikające zwłaszcza z procesu integracji europejskiej:

a) szczególną ochronę tożsamości kulturowej regionu, przed zagrożeniem jej wytracenia w konfrontacji z europejskim, uniwersalnym modelem życia, w sferze kultury materialnej i jej unikalnej specyfiki etnicznej i religijnej,

b) uwzględnianie potrzeb współczesnego społeczeństwa w procesie ochrony i kształtowania zasobów dziedzictwa kulturowego,

c) harmonijne współistnienie zasobów dziedzictwa kulturowego z zasobami środowiska przyrodniczego – jako filaru rozwoju turystyki,

d) tworzenie warunków kompleksowej ochrony obszarów o walorach zabytkowych i kulturowych, takich jak: strefy ochrony konserwatorskiej, parki kulturowe i obszary priorytetowego zabytkowego krajobrazu kulturowego,

e) priorytet ochrony walorów dziedzictwa kulturowego o randze międzynarodowej i krajowej,

f) wykorzystanie unikalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w krajowej i międzynarodowej promocji województwa.

2) Zasady ochrony i tworzenia nowych wartości kulturowych w reprezentatywnych obszarach tożsamości kulturowej województwa podlaskiego:

a) kształtowanie krajobrazu historyczno-kulturowo-przyrodniczego regionu poprzez ochronę unikatowych lub specyficznych walorów krajobrazowych jednostek osadniczych i ich otoczenia,

b) kształtowanie form architektonicznych i gabarytów nowej zabudowy zharmonizowanych z walorami kulturowymi istniejącej,

c) stosowanie materiałów, wystroju i kolorystyki obiektów budowlanych oraz zagospodarowania ich otoczenia, nawiązujących do tradycji lokalnych.

3) Zasady ochrony i rewaloryzacji obszarów zabytkowych:

a) zachowanie historycznych założeń urbanistycznych, a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych,

b) zapewnianie ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów,

c)twórcze kontynuowanie tradycji konstrukcyjnych, materiałowych, wystroju i kolorystyki obiektów oraz zagospodarowania ich otoczenia,

d) lokalizowanie funkcji użytkowych niekolizyjnych z historycznymi funkcjami obszarów, zapewniających podstawy ekonomiczne utrzymania dobrego stanu technicznego zabudowy i zagospodarowania oraz atrakcyjność turystyczną,

e) eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych,

f) harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych,

g) poprawianie dostępności komunikacyjnej i systemów parkowania pojazdów oraz eliminacja uciążliwości ruchu drogowego, zwłaszcza tranzytowego towarowego;

h) poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej,

i) poprawianie standardu cywilizacyjnego zabudowy w zakresie wyposażenia w systemy kanalizacyjne i niskoemisyjne systemy energetyczne.

4) Zasady ochrony i utrzymania dobrego stanu technicznego obiektów zabytkowych, z priorytetem obiektów o randze krajowej i regionalnej:

a) zapewnienie funkcji użytkowych stosownych do lokalizacji i form architektonicznych obiektów gwarantujących ich utrzymanie w dobrym stanie technicznym i racjonalne wykorzystanie dla potrzeb społecznych,

b) obowiązek uzgadniania z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz uzyskania pozwoleń dla projektów budowlanych dotyczących rewaloryzacji i modernizacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia.

5) Zasady ochrony przed dewastacją obiektów archeologicznych i określenie warunków ich udostępnienia zwiedzającym oraz sposobów postępowania w przypadkach natrafienia na przedmioty mogące stanowić zabytki archeologiczne w trakcie prowadzenia robót ziemnych:

a) zapewnienie sposobu zagospodarowania i eksponowania terenu stanowiska archeologicznego zabezpieczającego go przed dewastacją i degradacją,

b) obowiązek zawiadamiania stosownych służb archeologicznych o każdorazowym natrafieniu na przedmioty mogące być zabytkami archeologicznymi w trakcie prowadzenia robót ziemnych i przerwania ich do czasu przebadania stanowiska,

c) ustalanie dokładnej lokalizacji zabytków archeologicznych w planach miejscowych, w tym typu stanowiska archeologicznego i jego zasięgu oraz zasad i sposobów dopuszczalnego zagospodarowania,

d) wskazanie zabytków archeologicznych do bezwzględnego zachowania, tj. z bezwzględnym zakazem prowadzenia prac budowlanych, oraz zabytków archeologicznych, dla których dopuszcza się inne zagospodarowanie terenu po przeprowadzeniu badań archeologicznych.

6) Zasady tworzenia wartości kulturowych w nowych i rewaloryzowanych zespołach zabudowy, w szczególności poprzez:

a) kształtowanie przestrzeni publicznych o zindywidualizowanych formach urbanistycznych, w tym: ulic, placów, pasaży i ciągów pieszych, skwerów, zieleni parkowej i sportowo- rekreacyjnej,

b) interesujące formy architektoniczne aranżacji otoczenia przestrzeni publicznych,

c) wykorzystanie w kompozycjach urbanistycznych szczególnych cech środowiska przyrodniczego – stosownie do jego predyspozycji, dla potrzeb terenów sportowo rekreacyjnych i turystycznych, a konfiguracji terenów dla kształtowania sposobu ich zagospodarowania i zabudowy,

d) rozmieszczanie akcentów i dominant przestrzennych, twórczo kontynuujących istniejące założenia urbanistyczne,

e) stosowanie zindywidualizowanych form architektonicznych poszczególnych obiektów lub ich grup, z zachowaniem harmonijnych gabarytów całościowych zespołów i sylwety przestrzennej jednostek osadniczych,

f) harmonizowania gabarytów zabudowy plombowej z gabarytami otaczającej (z wyjątkiem dominant przestrzennych i akcentów urbanistycznych wynikających z całościowych koncepcji urbanistycznych).

W omawianym dokumencie wskazano także kierunki działań dla ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego:

1. Integracja działań społeczno-gospodarczych dla opieki nad zabytkami, w tym:

a) opracowywanie i realizacja kompleksowych programów rewitalizacyjnych terenów z zasobami zabytkowymi, zwłaszcza historycznych miejskich, poprzemysłowych i powojskowych, w tym, między innymi, wdrożenie projektów rewitalizacji: zabytkowego, XVI-wiecznego Rynku Miejskiego w Knyszynie, XVIII-wiecznego Ogrodu Branickich oraz zabytkowego parku Planty, centrów miast oraz innych obszarów zdegradowanych w Łomży i Suwałkach, centrum miasta w Grajewie wraz z zabytkowym dworcem PKP, starego rynku w Kolnie, centrum miasta Zambrowa,

b) opracowywanie i realizację lokalnych strategii rozwoju obszarów wiejskich, wykorzystujących miejscowe tradycje i zasoby zabytkowe,

c) przygotowywanie ofert na najlepsze zagospodarowanie i użytkowanie publicznych obiektów zabytkowych, służące zaangażowaniu sektora gospodarczego w opiekę nad zabytkami (m.in. na inkubatory przedsiębiorczości, instytucje otoczenia biznesu, centra usługowe, infrastrukturę turystyczną),

d) wspieranie inicjatyw wykorzystujących obiekty zabytkowe do tradycyjnych form działalności gospodarczej, w tym rolnictwa ekologicznego i tradycyjnego przetwórstwa, oraz reaktywacja ginących zawodów,

e) wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwłaszcza turystycznej, wykorzystującej miejscowe tradycje, w tym, między innymi, wdrożenia projektów: „Szlaku Wodnego im. Króla Stefana Batorego", budowy infrastruktury turystycznej i zagospodarowania Szlaku Wodnego na odcinku miasta Nowogród, rekonstrukcji grodzisk jaćwieskich na ziemiach polskich,

f) propagowanie zabudowy i zagospodarowania terenu nawiązujących do form tradycyjnych, zwłaszcza w obszarach kulturowych.

2. Konserwacja i adaptacja zabytków, obejmujące:

a) wspieranie zagospodarowania terenów poprzemysłowych, powojskowych i zdegradowanych poprzez nadanie im nowych funkcji, z priorytetem obiektów zabytkowych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, poprzedzone opracowaniem programów rewitalizacji, między innymi w Białymstoku: kompleksu powojskowego „Węglówka" m.in. na cele Muzeum Pamięci Sybiru, obiektu byłej elektrowni na cele ekspozycyjne.

b) wspieranie zagospodarowania, konserwacji i adaptacji (w tym rewitalizacji, rewaloryzacji i ekspozycji) obiektów zabytkowych wraz z otoczeniem, także archeologicznych, m.in. w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz projektów trans-granicznych, w tym: remontu w Teatrze Dramatycznym im. Aleksandra Węgierki w Białymstoku, remontu dworku w Grabowie i stworzenie w nim centrum kultury i wypoczynku, konserwacji i remontu zabytku wpisanego do rejestru jako „Pozostałości Zespołu Pałacowego w Dowspudzie",

c) wspieranie kompleksowych programów konserwatorskich ochrony zabytków drewnianych znajdujących się w skansenach i w miejscach ich pierwotnej lokalizacji, w tym: projektu modernizacji i rozwoju infrastruktury dziedzictwa kulturowego dla

potrzeb edukacji regionalnej w Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu, obejmującego między innymi: budowę centralnego magazynu zbiorów, modernizację obiektów ekspozycyjnych, restaurację budynków i budowli zabytkowych, rewitalizację parku przypałacowego,

d) przeciwdziałanie niszczeniu stanowisk archeologicznych, w tym zachowanie zabytków archeologicznych, dokumentowanie i opracowywanie wyników badań nieinwestorskich i ratowniczych,

e) wspieranie renowacji i konserwacji małej architektury, w tym sakralnej, oraz miejsc pamięci i martyrologii,

f) wspieranie budowy, odbudowy i renowacji infrastruktury kulturowej w miejscach o symbolicznym znaczeniu dla historii regionu oraz służących opiece nad zabytkami,

g) unowocześnianie infrastruktury technicznej oraz poprawę estetyki obiektów zabytkowych, w tym wdrożenie projektów: rewaloryzacji zabytków Muzeum w Tykocinie (synagogi i Domu Talmudycznego) oraz odbudowy kamienic, rewaloryzacji kompleksu pałacowo-parkowego Muzeum Wnętrz Pałacowych w Choroszczy.

3. Kształtowanie obszarów zabytkowych i krajobrazów kulturowych, poprzez:

- wspieranie konserwacji, rewitalizacji, renowacji, rewaloryzacji i ekspozycji zabytkowych centrów miast i wsi, zabytkowych terenów zieleni, w tym cmentarzy.
- sukcesywną realizację iluminacji zabytków,
- propagowanie wykorzystywania tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania terenu oraz detalu architektonicznego dla harmonijnego kształtowania krajobrazów,
- wspieranie tradycyjnych form gospodarowania, w tym rolnictwa ekologicznego, tradycyjnych technik budownictwa, rzemiosła i przetwórstwa, zwłaszcza w obszarach priorytetowych krajobrazu kulturowego,
- tworzenie parków kulturowych w celu ochrony kulturowych krajobrazów historycznych oraz wytycznie szlaków kulturowo-historycznych w celu promowania walorów kulturowych województwa,
- ustanawianie nowych parków krajobrazowych, obszarów chronionego krajobrazu, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, przede wszystkim na obszarach o zachowanych regionalnych cechach krajobrazu kulturowego, w tym: budowę arterii ekologiczno-historycznej „Natura i historia Doliny Narwi”
- w gminach Nowogród i Zbójna oraz Parku Kulturowego Korycin – Milewszczyzna,
- rozwój systemu ścieżek edukacyjnych przyrodniczo-kulturowych, między innymi poprzez wspieranie realizacji projektów: przebudowy 35 km Carskiej Drogi przebiegającej przez BPN na odcinku Strękowa Góra – Osowiec, jako edukacyjnej trasy przyrodniczo-krajobrazowej, budowy ścieżki rowerowej na odcinku Tykocin – Krypno – Knyszyn,
- wspieranie poprawy standardów ochrony środowiska i bezpieczeństwa publicznego w centrach miast i wsi przez, między innymi, spowolnienie lub eliminację ruchu samochodowego, racjonalizację gospodarki odpadami,

modernizację i rozbudowę sieci kanalizacyjnych, energetycznych, teleinformatycznych i „cichej" infrastruktury ulicznej.

4. Przechowywanie zbiorów zabytków, ich ekspozycja i udostępnianie. Zwiększenie możliwości gromadzenia zbiorów zabytków ruchomych i poprawa jakości ich przechowywania, ekspozycji i udostępniania może nastąpić w wyniku:

a) budowy i remontów obiektów przechowywania i udostępniania zbiorów, umożliwiających nowoczesne sposoby ich opracowywania i przechowywania, w tym: zaplecza magazynowego oraz powierzchni wystawienniczych etnograficzno-archeologicznych Muzeum Podlaskiego, nowoczesnego Muzeum Historycznego w Białymstoku, II etapu Muzeum Wigier, „Muzeum Hańczy" odbudowa młyna wodnego na Czarnej Hańczy w Turtulu, muzeum przyrodniczo- kulturowego BPN w Osowcu, Muzeum Kanału Augustowskiego,

b) modyfikacji i wdrażania elektronicznych technik udostępniania zbiorów,

c) poprawy bezpieczeństwa zbiorów i warunków ich przechowywania, przez wprowadzenie nowoczesnych technik ochrony i zabezpieczeń.

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2030 r.

W Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2030 r. przyjętej Uchwałą Nr XVIII/213/2020 Sejmiku Województwa Podlaskiego z dnia 27 kwietnia 2020 r., za jeden z celów uznano potrzebę rozwoju turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego. Działanie to obejmuje wsparcie dla poczynań związanych z ewidencją, ochroną oraz propagowaniem dziedzictwa kulturowego regionu, z uwzględnieniem dorobku kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i religijnych.

Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2030 to dokument własny samorządu wojewódzkiego i podstawowy dokument polityki regionalnej określający wizję, cele rozwoju społeczno-gospodarczego województwa w perspektywie roku 2030, ale także działania służące ich realizacji. Misja strategii brzmi „Ambitne Podlasie" a głównym potencjałem są mieszkańcy, a w szczególności ich ambicja, pracowitość – aktywność zawodowa i społeczna, wysokie i rosnące kompetencje. Wśród uwarunkowań zewnętrznych, unijnych autorzy zwracają uwagę na nowe wyzwania, jak na przykład przebieg procesów demograficznych, które powodują wysysanie wartościowego potencjału ludzkiego z mniej zasobnych państw członkowskich, robotyzację i świadczenie pracy przez internet, które wymuszają przebudowanie systemu edukacji i jego upraktycznienie; zmniejszenie poziomu finansowania w ramach funduszy unijnych w związku z wyjściem z Unii Europejskiej jednego z najważniejszych płatników netto, to jest Wielkiej Brytanii. Cele Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego podporządkowane są realizacji wizji rozwoju i stanowią swego rodzaju ścieżki dojścia do wizji. Dlatego na poziomie celów strategicznych wyróżniono trzy cele tego typu: 1. Dynamiczna gospodarka; 2. Zasobni mieszkańcy; 3. Partnerski region. Cele strategiczne są realizowane poprzez zdefiniowane cele operacyjne i sfera szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego została przypisana do celów operacyjnych: 3.2 Kapitał społeczny, który traktowany jest jako ważny czynnik rozwoju regionów 3.3 Partnerstwo międzynarodowe i ponadregionalne.

Plan Rozwoju Lokalnego dla Powiatu Wysokomazowieckiego przyjęty został Uchwałą nr XI/82/2008 Rady Powiatu Wysokomazowieckiego z dnia 26.02.2008 r. (z późniejszymi zmianami). W analizie sytuacji oraz założonych celach i sposobach ich realizacji, ww. Plan Rozwoju Lokalnego nie zajmuje się tematyką dziedzictwa kulturowego oraz ochrony zabytków na terenie powiatu wysokomazowieckiego.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Klukowo jest zgodny z wyznaczonymi w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podlaskiego (przyjętym przez Sejmik Województwa Podlaskiego Uchwałą Nr XXXVI/330/17 w dniu 2017-05-22) celami polityki przestrzennej, zasadami zagospodarowania przestrzennego województwa oraz zasadami ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego. W sferze kulturowej obejmującej ochronę dziedzictwa kulturowego przyjęto w planie ogólne zasady kompleksowych działań ochronnych i rewaloryzacyjnych oraz promowania regionalnych walorów dziedzictwa kulturowego.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Program opieki nad zabytkami Gminy Klukowo na lata 2025-2028 jest zgodny z dokumentem gminnym o charakterze strategicznym tj. Uchwałą Nr VII/40/11 Rady Gminy Klukowo z dnia 28 września 2011 roku w sprawie uchwalenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Klukowo oraz Strategią rozwoju kultury województwa podlaskiego do 2030 r.

Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Klukowo mówi, że na terenie gminy Klukowo zidentyfikowano obiekty i obszary, które wskazuje się do ochrony i opieki jako dziedzictwo kulturowe, w ramach następujących form:

- obiekty wpisane do wojewódzkiego rejestru zabytków,

- obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków,

- cmentarze;

- zabytki archeologiczne znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

- strefy ochrony konserwatorskiej dla których obowiązują generalne zasady ochrony wartości zabytkowych oraz zasady ochrony określone dla poszczególnych obszarów i obiektów.

Generalne zasady ochrony wartości zabytkowych, którym należy podporządkować kształtowanie zagospodarowania przestrzennego w obszarach dziedzictwa kulturowego oraz w ich sąsiedztwie:

- zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego,

- konserwacja zabytkowej substancji,

- wyeksponowanie obszarów i obiektów o szczególnych wartościach zabytkowych,

- zahamowanie procesów degradacji zabytków,- przeciwdziałanie negatywnym zmianom funkcjonalno-przestrzennym na obszarach zabytkowych,

- rewaloryzacja zabudowy oraz zabytkowego zagospodarowania terenu według szczegółowych wytycznych konserwatorskich, opracowanych w oparciu o wyniki prac badawczych i analiz konserwatorskich,

- podporządkowanie wymogom konserwatorskim dopuszczalnych przekształceń zabytkowej zabudowy i zagospodarowania terenu,

- wykluczenie lokalizowania obiektów dysharmonizujących z historycznym sąsiedztwem i przesłaniających obiekty zabytkowe, w tym ograniczenie lokalizowania naziemnych obiektów infrastruktury technicznej i nośników reklam,

- ochrona i kształtowanie krajobrazu w sposób umożliwiający zachowanie atrakcyjnych widoków i panoram,

- wymóg utrzymania historycznych linii zabudowy oraz podziałów parcelacyjnych dla nowej zabudowy;

- ograniczenie dowolności w stosowaniu rozwiązań technicznych, materiałów i kolorystyki, w tym nawierzchni, a także materiału roślinnego,

- zakaz umieszczania reklam wielkopowierzchniowych na zabytkach i w ich otoczeniu,

- zakaz umieszczania na zabytkach reklam nie związanych z funkcją obiektu,

- zakaz umieszczania anten satelitarnych na elewacjach frontowych budynków,

- dopuszczenie, w uzasadnionych przypadkach, odstępstw od zasad ochrony określonych w studium, wyłącznie w wyniku przeprowadzenia prac badawczych lub szczegółowych zaleceń konserwatorskich uszczegóławiających przedmiot oraz sposób i zakres ochrony.

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy z uwzględnieniem zabytków o najwyższym znaczeniu

Gmina Klukowo położona jest w południowo –zachodniej części województwa podlaskiego, w powiecie wysokomazowieckim, około 73 km od stolicy regionu – Białegostoku. Obszar gminy to pogranicze Podlasia i Mazowsza. Klukowo graniczy z następującymi jednostkami osadniczymi:

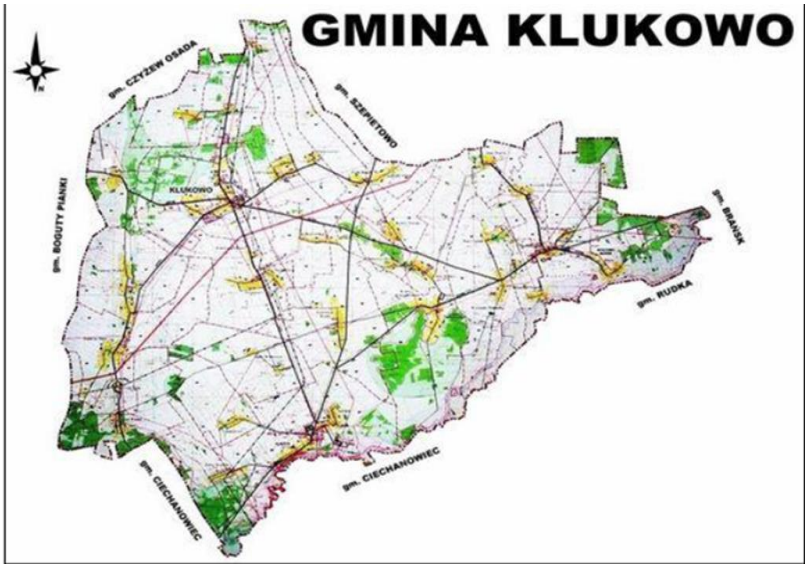
- na północnym –zachodzie z gminą Czyżew –Osada;

- na północy z Szepietowem;

- od wschodu z gminami Brańsk i Rudka, położonymi w powiecie bielskim;

- od południa z miastem i gminą Ciechanowiec;

- od zachodu z gminą Boguty –Pianki, usytuowaną w województwie mazowieckim, powiecie ostrowskim;

5.2.1 Zarys historii obszaru gminy Klukowo

Teren gminy to w przeszłości obszary o silnym osadnictwie szlacheckim, które miało miejsce przede wszystkim w wiekach średnich. Osadnictwo to wynikało m.in. z ruchów ludnościowych z gęsto zaludnionych terenów północnego Mazowsza. W ten właśnie sposób trafił na teren obecnej gminy Klukowo Florian z Gąsiorowa, protoplasta rodu Kuczyńskich. Ród ten rozrósł się, wpisując w historię nie tylko lokalną, ale i całego kraju. Zgodnie z przekazem historycznym na terenie wsi Gródek koło Kuczyna znajdowała się siedziba rycerska Floriana z Gąsiorowa. Niestety, brak jest przekazów ikonograficznych dotyczących obiektu, a także dotychczas nie określono dokładnie miejsca, w którym znajdował się gród. Na terenie gminy Klukowo w 1995 roku odkryto 2 cmentarzyska. Cmentarzysko w Żebrach Wielkich datowane jest na schyłek epoki brązu i początki epoki żelaza, a użytkowane było przez ludność kultury łużyckiej. W Gródku cmentarzysko założono około 100 r. p.n.e. Funkcjonowało ono przez około 250 lat. Zmarłych chowali tu przedstawiciele kultury przeworskiej.

5.2.2. Zabytki nieruchome

Na terenie gminy Klukowo znajduje się zespoły zabytków lub zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa podlaskiego. Wszystkie zostały wymienione w tabeli poniżej. Są to tym samym najcenniejsze elementy krajobrazu kulturowego na terenie gminy podlegający ochronie konserwatorskiej, wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Miejscowość	**Obiekt**	**Data wpisu**
Gródek	Zespół dworski, 1880 r.: - dwór drewniany, 1880 r. - obora I, mur., koniec XIX w. - obora II, mur., koniec XIX w. - spichlerz 1913 r., - magazyn zbożowy pocz. XX w.	nr rej.: A-284 z 26.03.1987 r.

Klukowo	- Kościół parafialny, p.w. Św. Józefa, 1810	nr rej.: 331 z 05.02.1971 r.
	- grób ofiar terroru hitlerowskiego 1939-1944 r. - grób nieznanego żołnierza poległego w 1939 r. - grób Jerzego Jacimierskiego, 1939 r.	nr rej.: 334 z 21.11.1987
Kostry Podsędkowięta	- Cmentarz wojenny z I wojny światowej, 1914-1918 r.	nr rej.: 249 z 25.02.1987 r.
Kuczyn	- Zespół kościoła parafialnego p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, 4 ćw. XIX w.: - plebania, 1896 r.	nr rej.: A-280 z 23.03.1987 r.
	- Cmentarz przykościelny, XIX w.	nr rej.: A-408 z 30.06.1990 r.
	- nagrobki na cmentarzu rzym.-kat.	Nr. rej.: 336 z 21.11.1987 r.
	- kościół parafialny p.w. Zmartwychwstania Pańskiego murowany, 1888-1893 r.	nr rej.: A-280 z 23.03.1987 r., nr rej.: A-645 z 25.07.2022
	- ogrodzenie, koniec XIX w.	
	- kostnica, koniec XIX w.	
Lubowicz-Byzie	- Cmentarz wojenny z I wojny światowej	nr rej.: 247 z 23.02.1987
Wyszonki Kościelne	- Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP, 1899-1904, mur.	nr rej.: A-553 z 21.12.1998 r.
	- 6 nagrobków na cmentarzu rzym. – kat., k. XIX w.	Nr rej.: 338 z 21.11.1987 r.

Źródło: Rejestr zabytków woj. Podlaskiego BIP stan na dzień 24 kwietnia 2024 r.

5.2.3. Stanowiska archeologiczne

Stanowiska należy objąć ochroną w granicach określonych na podstawie ewidencji AZP. W zasadzie tereny, na których stwierdzono występowanie stanowisk archeologicznych powinny pozostać otwarte niezabudowane.

Ewentualna zmiana zagospodarowania tych terenów winna być poprzedzona badaniami archeologicznymi, których wyniki zadecydują o dopuszczalnym zakresie działalności inwestycyjnej. Na prowadzenie badań archeologicznych wymagane jest uzyskanie pozwolenia konserwatora zabytków.

Poniżej wykazano stanowiska archeologiczne na terenie gminy Klukowo:

Miejscowość	**Obszar AZP**	**Nr stanowiska na obszarze**	**Rodzaj stanowiska**	**Chronologia**

Gródek	46-81	1	Osada, cmentarzysko	Epoka brązu-okres rzymski
Gródek	46-81	2	Grodzisko	Wczesne średniowiecze
Gródek	46-81	3	Osada, ślady osadnicze, punkty osadnicze	Epoka-brązu-późne średniowiecze
Gródek	46-81	4	Osada	Wczesne średniowiecze
Gródek	46-81	8	Osada, ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Gródek	46-81	9	Osada, ślady osadnicze	Epoka żelaza-okres nowożytny
Gródek	46-81	10	Osada, punkt osadniczy	Średniowiecze-okres nowożytny
Gródek	46-81	11	Osada, ślady osadnicze	Epoka brązu-okres nowożytny
Gródek	46-81	12	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-średniowiecze
Gródek	46-81	13	Osada, ślady osadnicze	Pradzieje
Gródek	46-81	14	Osada, ślady osadnicze	Neolit- okres nowożytny
Gródek	46-81	15	Osada, ślady osadnicze	Epoka brązu-okres nowożytny
Gródek	46-81	16	Punkty osadnicze	Okres rzymski-okres nowożytny
Gródek	46-81	17	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Gródek	46-81	18	Osada, ślady osadnicze	Okres rzymski-okres nowożytny
Gródek	46-81	19	Osada, ślady osadnicze	Pradzieje-średniowiecze
Gródek	46-81	20	Cmentarzysko, osada, ślady osadnicze	Epoka brązu-okres nowożytny
Gródek	46-81	21	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-wczesne średniowiecze

Gródek	46-81	22	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Gródek	46-81	31	Punkt osadniczy, osada typu wiejskiego	Średniowiecze-okres nowożytny
Gródek	46-81	32	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-epoka żelaza
Gródek	46-81	33	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-epoka żelaza
Gródek	46-81	34	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Gródek	46-81	35	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Gródek	46-81	36	Osada, ślady osadnicze	Pradzieje- okres nowożytny
Gródek	46-81	37	Osady	Epoka brązu-wczesne średniowiecze
Gródek	46-81	38	Ślady osadnicze	Pradzieje
Gródek	46-81	39	Ślady osadnicze	Wczesne średniowiecze
Gródek	46-81	40	Ślady osadnicze	Wczesne średniowiecze
Gródek	46-81	93	Ślady osadnicze	Średniowiecze-okres nowożytny
Gródek	46-81	94	Ślady osadnicze	Średniowiecze-okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	65	Ślady osadnicze	Okres rzymski-okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	66	Osada typu wiejskiego (dwór)	XVII w.
Kostry Podsędkowięta	46-81	67	Osada, ślad osadniczy	Średniowiecze-okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	68	Ślady osadnicze	Średniowiecze-okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	69	Osada, ślady osadnicze	Średniowiecze-okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	70	Ślady osadnicze	Pradzieje-średniowiecze

Kostry Podsędkowięta	46-81	71	Ślady osadnicze	Pradzieje- okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	72	Ślady osadnicze	Średniowiecze-nowożytność
Kostry Podsędkowięta	46-81	73	Ślady osadnicze	Mezolit- okres nowożytny
Kostry Podsędkowięta	46-81	74	Ślady osadnicze	Epoka żelaza
Kostry Podsędkowięta	46-81	75	Ślady osadnicze	Pradzieje
Kostry Podsędkowięta	46-81	76	Ślady osadnicze	Pradzieje
Kostry Podsędkowięta	46-81	77	Punkt osadniczy	Okres nowożytny
Kuczyn	46-81	6	Osada, ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	32	Ślad osadniczy	Epoka kamienia-epoka żelaza
Lubowicz Wielki	46-81	78	Ślady osadnicze	Wczesne średniowiecze-okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	79	Ślady osadnicze	Epoka brązu-wczesne średniowiecze
Lubowicz Wielki	46-81	80	Osada, ślady osadnicze	Neolit- okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	81	Osada, ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	82	Osada, ślady osadnicze	Średniowiecze-Okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	83	Ślady osadnicze	Średniowiecze
Lubowicz Wielki	46-81	84	Ślady osadnicze	Średniowiecze
Lubowicz Wielki	46-81	85	Ślady osadnicze	Pradzieje- okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	86	Ślady osadnicze	Wczesne średniowiecze-okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	87	Ślady osadnicze	Średniowiecze
Lubowicz Wielki	46-81	88	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres rzymski

Lubowicz Wielki	46-81	89	Osada, ślad osadniczy	-
Lubowicz Wielki	46-81	90	Punkt osadniczy	Późne średniowiecze
Lubowicz Wielki	46-81	91	Ślady osadnicze	Średniowiecze-okres nowożytny
Lubowicz Wielki	46-81	92	Osada, ślad osadniczy	Średniowiecze-nowożytność
Lubowicz Byzie	45-81	7	Ślad osadnictwa	Mezolit- epoka żelaza
Piętki Basie	45-81	9	Huta żelaza	Okres nowożytny
Piętki Basie	45-81	10	Ślad osadniczy	Mezolit- epoka żelaza
Piętki Basie	45-81	17	Osada, ślad osadniczy	Mezolit- Okres nowożytny
Piętki Grężki	45-81	15	Ślady osadnicze	Mezolit- Okres nowożytny
Piętki Grężki	45-81	16	Osada, ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze-okres nowożytny
Stare Kostry	45-81	8	Osada, ślady osadnicze	Mezolit- Okres nowożytny
Wyszonki Włosty	45-81	1	Osada, ślady osadnicze	Mezolit- Okres nowożytny
Wyszonki Włosty	45-81	2	Ślad osadniczy	Mezolit- epoka żelaza
Wyszonki Włosty	45-81	3	Ślad osadniczy	Mezolit- epoka żelaza
Wyszonki Błonie	45-81	50	Ślad osadniczy	Mezolit- epoka żelaza
Wyszonki Nagórki	45-81	51	Osada, ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Wyszonki Nagórki	45-81	52	Ślady osadnicze	Pradzieje- okres nowożytny
Wyszonki Nagórki	45-81	53	Osada, ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres nowożytny
Wyszonki Wypychy	45-81	54	Ślady osadnicze	Mezolit-średniowiecze
Wyszonki Wypychy	45-81	55	Osada, ślady osadnicze	Pradzieje- okres rzymski

Wyszonki Wypychy	45-81	56	Ślady osadnicze	Epoka kamienia-okres rzymski
Wyszonki Wypychy	45-81	57	Osada, ślady osadnicze	Okres rzymski-okres nowożytny
Wyszonki Wypychy	45-81	58	Osada, ślady osadnicze	Pradzieje- okres nowożytny
Wyszonki Wypychy	45-81	59	Punkt osadniczy	Epoka kamienia
Wyszonki Wypychy	45-81	60	Osada, ślady osadnicze	Neolit- okres nowożytny
Wyszonki Wypychy	45-81	61	Ślad osadniczy	Wczesne średniowiecze
Wyszonki Wypychy	45-81	62	Ślady osadnicze	Średniowiecze-okres nowożytny
Wyszonki Wypychy	45-81	63	Ślady osadnicze	Okres rzymski-okres nowożytny
Wyszonki Wypychy	45-81	64	Osada, ślad osadniczy	Neolit-średniowiecze
Wyszonki Wypychy	45-81	65	Ślad osadniczy	Okres rzymski-okres nowożytny
Żabiniec	44-80	3	Ślad osadniczy	Średniowiecze

Źródło: Dane Urzędu Gminy Klukowo

5.2.4. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne jest źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie. Termin ten został przyjęty przez organizację UNESCO w październiku 2003 r. w Paryżu w Konwencji o ochronie dziedzictwa niematerialnego.

Zgodnie z treścią artykułu 2 Konwencji dziedzictwem niematerialnym są: „praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa - które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Niematerialne dziedzictwo kulturowe, zgodne z definicją podaną powyżej, przejawia się w następujących dziedzinach:

• tradycje i przekazy ustne, których nośnikiem jest język: bajki, legendy, przysłowia, zagadki,

• pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, modlitwy, śpiewy, lamenty pogrzebowe, zawołania, zaklęcia; sztuki widowiskowe;

• zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne: rytuały i zwyczaje doroczne, sytuacyjne, rodzinne,

• chrzciny, wesela, pogrzeby, ceremoniały lokalne, zwyczaje odpustowe, pielgrzymki, gry i zabawy, folklor dziecięcy, sposoby świętowania, praktyki nawiązywania kontaktów międzyludzkich, gwarę; umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;

• wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata: tradycyjne sposoby leczenia, zamawiania medyczne, meteorologia ludowa, wiedza o wszechświecie.

Pod względem językowym gwary Podlasia, czyli obszaru między Narwią a Bugiem stanowią część dialektu mazowieckiego. Kształtowały się one pod wpływem dialektu mazowieckiego z dużym wpływem języków wschodniosłowiańskich: białoruskim i ukraińskim, oraz gwary północnokresowej.

Podlaski strój ludowym był jednorodny i posiadał wiele odmian. Najbardziej znany i rozpowszechniony jest strój nadbużański, choćby przez fakt, iż występuje w nim zespół „Narwianie". Poniższy opis za: https://etnograficzna.pl/stroje-ludowe-stroj-podlaski-nadbuzanski/nie Stroje męskie i kobiece na całym Podlasiu były szyte z samodziałów. Męskie stroje podlaskie: kapelusze plecione z żytniej słomy oraz rogatywki z granatowego sukna z obszyciem sukiennym lub barankowym. Charakterystyczna była długa koszula o kroju przyramkowym, szyta z płótna lnianego, wyłożona na spodnie. Na kołnierzyku, listwie naszytej wzdłuż zapięcia z przodu koszuli i na mankietach ozdabiano haftem tkackim. Do tego zakładano spodnie, również lniane, ale po I wojnie światowej zaczęto nosić modne wówczas sukienne bryczesy. Na koszule często nakładano kamizelę miejskiego kroju. Mężczyźni na całym Podlasiu nosili sukmany z folowanego brązowego samodziału, ozdobione naszytymi sznureczkami w miejscach zszyć, przy kołnierzyku i wzdłuż zapięcia. Sukmany przewiązywano pasami zwanymi pojasami, utkanymi wątkiem wełnianym na osnowie lnianej, w tonacji pomarańczowo-czerwonej. Na nogi zakładano lniane lub wełniane onuce i postoły – łapcie plecione z łyka. Na całym Podlasiu kobiety nosiły lniane koszule o kroju przyramkowym, z kołnierzykiem, rozcięciem z przodu i długimi rękawami. Ozdabiano je na kołnierzyku, przyramkach, u dołu rękawów oraz na mankietach lub falbance charakterystycznym dla tego regionu haftem tkackim, tzw. perebory. Koszule poprzez swoje zdobienia były niezwykle charakterystyczne i wyróżniały ten strój spośród innych. Spódnice szyto z samodziałów w barwne pasy, o wybijającym się kolorze czerwonym, stanowiącym podstawę zestawu wąskich kolorowych pasków. Świąteczne spódnice zdobiono naszytą u dołu, najczęściej zieloną tkaniną, gładką lub we wzory kwiatowe, nad którą naszywano kolorowe wstążeczki i koronki. Zapaski, w odróżnieniu od spódnic miały paski poprzeczne, na tle niebieskim, granatowym lub czerwonym. Ich brzegi obszywano koronką, krepinką. Do tego zakładano gorsety z charakterystycznym sercem, ozdobionym z przodu naszyciami, lub późniejsze, o prostym kroju podobnym jak w innych regionach, zdobione haftem lub naszytym zestawem pasmanterii i guziczków. Noszono również kabaty z sukiennego folowanego samodziału w kolorze brązowym, ozdobione niebieskimi sznurkami i żółtymi stebnówkami. Z przodu miały charakterystyczne serca w kształcie trapezu z ozdobami wykonanymi stebnówkami i plecionym niebieskim sznurkiem. U dołu, znajdowały się taszki tzn. półokrągłe klapki, rozmieszczone w talii i będące wykończeniem kabata. Wierzchnim okryciem kobiety była sukmana o takim samym kroju jak męska, z przodu prosta, z tyłu marszczona od pasa, zdobiona niebieskim skręconym sznurkiem. Na nogi zakładano łapcie z łyka lub trzewiki.

Materialnym świadectwem wierzeń, wciąż zachowanym i ciągle kultywowanym na terenie gminy Klukowo są kapliczki i krzyże przydrożne. Kapliczki te o różnej genezie: jako przejaw kultu Maryjnego i jako wota (po przeżytych epidemiach), jako miejsca upamiętniające wydarzenia istotne w życiu społeczności zamieszkującej te tereny, jako punkty orientacyjne na rozstajach itp. Stanowią one do dzisiaj lokalne ośrodki życia duchowego, szczególnie w postaci Nabożeństw Majowych odprawianych w formie Litanii Loretańskiej w wioskach przy kapliczkach, które są szczególnie starannie w tym okresie przystrajane. Tradycja ta pojawiła się w kulturze chrześcijańskiej Europy na przełomie XIII i XIV w. a szczególnie upowszechniła się dzięki zakonowi jezuitów po dobie reformacji, kiedy to w połowie XVI w. maj został nazwany miesiącem Maryi.

Dobór miejsca, w którym stawiano kapliczki czy krzyże nie był przypadkowy i był zawsze uzasadniony. Mógł wiązać się z upamiętnieniem ważnych wydarzeń historycznych, a także osobistych. Były kapliczki dziękczynne a także błagalne. Powstawały na obrzeżach wsi, w centrach wsi, nad zbiornikami wodnymi, w miejscu przepraw przez wodę, w lasach czy na ich obrzeżach.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

W gminie Klukowo strefy ochrony konserwatorskiej dotyczą następujących lokalizacji:

1.Gródek – zespół dworski obejmujący dwór drewniany z przełomu XIX/XX w., spichlerz murowany z początku XX w. ,magazyn zbożowy, 2 obory murowane z początku XX w. oraz pozostałości parku; granice obejmują działki 423/1, 423/2 i 423/21;

2.Klukowo – cmentarz rzymskokatolicki – groby o znaczeniu historycznym; granice ochrony obejmują działkę 196c (w granicach muru cmentarnego) ;

3.Kuczyn – cmentarz przykościelny – nagrobki w zespole kościoła parafialnego p.w. Zmartwychwstania Pańskiego – granice ochrony obejmują działkę nr 453a oraz część działki 453 ;

4.Kostry – Podsędkowięta – cmentarz z okresu I wojny światowej, granice ochrony obejmują część działki nr 580 ;

5.Lubowicz – Byzie – cmentarz z okresu I wojny światowej, granice ochrony obejmują działkę nr 23 ;

6.Wyszonki Kościelne – kościół murowany z lat 1899 – 1904 w zespole kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP, granice ochrony obejmują działkę nr 35a; cmentarz rzymskokatolicki – nagrobki, granice ochrony obejmują część działki nr 26 ;

Ponadto ustalono wskazania, dla których obszarów lub obiektów zabytkowych należy wyznaczyć strefy ochrony. Są to:

- Strefa ochrony konserwatorskiej obejmująca zespół kościół parafialnego p.w. św. Józefa w Klukowie, obejmującą kościół murowany z 1835 r., dzwonnicę drewnianą z 1920 r. i plebanię murowaną z lat 1932 – 1936 r.

- Strefa ochrony konserwatorskiej zachowanych elementów zabytkowych cmentarza rzymskokatolickiego w Wyszonkach Kościelnych, obejmującego cały cmentarz w granicach ogrodzenia – działką nr 26

Strefy te powinny być ustalane stosownie do potrzeb i rangi wartości chronionych tych obiektów oraz ich przestrzennie identyfikowalnych zespołów.

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania programów opieki jest gminna ewidencja zabytków. Prowadzenie GEZ normują § 18 – 18c rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. z 2021, poz. 56).

Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nie podlega ograniczeniom czasowym, gdyż obie wojewódzka i gminna - mają otwarty charakter. Zgodnie ze stanowiskiem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wyrażonym w piśmie z dnia 18 grudnia 2012 roku, zarówno założenie gminnej ewidencji, jak i wprowadzenie zmian w tejże, oznacza dla organu gminy konieczność wydawania stosownych zarządzeń. Przepisy prawa nie przewidują wprost obowiązku informowania właścicieli i posiadaczy zabytków o ujęciu go w gminnej ewidencji zabytków, fakt włączenia do tejże powinien być podany do publicznej wiadomości w sposób przyjęty w danej gminie. Oznacza to spełnienie zasady informowania obywateli o działaniach organów, które mają wpływ na ich prawa i obowiązki. Zarządzenia Wójta dotyczące zmian wprowadzanych w gminnej ewidencji zabytków publikowane są w Biuletynie Informacji Publicznej.

W Polsce powojennej pierwsze prace inwentaryzacyjne zakrojone na szeroką skalę miały miejsce na przełomie lat 50. i 60. XX w. Powstała wówczas ewidencja obejmowała, w formie tzw. kart zielonych około 35.000 zabytków, podzielonych następnie na pięć grup 0 i od I do IV. W krótkim czasie zaniechano stosowania tej kontrowersyjnej klasyfikacji, mającej swe odzwierciedlenie w systemie dotacji prac konserwatorskich oraz pociągającej za sobą rozbiórki obiektów zaliczonych do grup niższych. W 1975 roku opracowano nowy wzór karty ewidencyjnej.

Określana potocznie mianem karty białej obowiązuje, z pewnymi modyfikacjami, do dziś. Bardziej rozbudowane przez co czasochłonne działania ewidencyjne zostały uzupełnione tzw. kartami adresowymi. Przygotowywane w formie fiszek katalogowych miały umożliwić szybkie rozeznanie w zasobach zabytkowych i do dziś są często jedyną dokumentacją sporządzoną dla zabytku. Obok karty ewidencyjnej przyjętej dla zabytków architektury i budownictwa sporządzane są również ewidencje zabytkowych założeń zieleni i założeń cmentarnych, zespołów budowlanych i układów urbanistycznych, stanowisk archeologicznych (tzw. karta KEZA) oraz zabytków ruchomych, w tym zabytków techniki i instrumentów muzycznych. Sporządzane są zawsze w kilku egzemplarzach, a przynajmniej w dwóch: przechowywanym w archiwach urzędów konserwatorskich oraz archiwum Narodowego Instytut Dziedzictwa (NID). W myśl przepisów cząstkowe tj. wojewódzkie zbiory kart ewidencyjnych współtworzą centralną, ogólnokrajową ewidencję zabytków, której depozytariuszem jest NID (w imieniu Generalnego Konserwatora Zabytków).

Regulacje obecnie obowiązującego Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 Nr 113, poz. 661) wprowadzają rozróżnienie dokumentacji ewidencyjnej dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków oraz dla zabytku nie wpisanego do rejestru zabytków, pomimo iż zbiory te w praktyce zazębiają się (przykładowo zabytek włączony do wojewódzkiej ewidencji może być wpisany do rejestru zabytków). Natomiast dokumentacja dla zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nieruchomych wykonywana jest na zlecenie samorządu w formie karty adresowej zabytku.

Zbiór kart ewidencyjnych systematycznie powiększa się, jednocześnie część dokumentacji zyskuje walor wyłącznie archiwalny, gdyż wartości zabytkowe nie są niezmienne i mogą ulec znacznemu zmniejszeniu lub zostać utracone wraz z całkowitym zniszczeniem zabytku, jak i podważone wskutek nowych ustaleń naukowych. Tym samym, obowiązek umieszczenia zabytku włączonego do wojewódzkiej ewidencji zabytków w ewidencji gminnej winien być weryfikowany bieżącymi ustaleniami. Z kolei wyłączenie karty ewidencyjnej ze zbioru kart współtworzących wojewódzką ewidencję przechowywanych w archiwum zakładowym Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie jest wyłącznie czynnością materialno-techniczną, będąca następstwem stwierdzenia całkowitego zdegradowania zabytku pod względem technicznym, potwierdzonego ekspertyzą, bądź daleko idących, samowolnych przekształceń skutkujących utratą wartości zabytkowych (artystycznych, historycznych lub naukowych).

Aktualnie obowiązująca gminna ewidencja zabytków gminy Klukowo sporządzona została w 2007 r. Obejmuje ona wszystkie obiekty zabytkowe objęte ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa podlaskiego oraz obiekty z wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także stanowiska archeologiczne.

Gminna ewidencja zabytków stanowi zbiór otwarty. W przyszłości możliwe będzie jej uzupełnienie poprzez włączenie do niej obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków decyzją Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub których karty ewidencyjne zostaną włączone do wojewódzkiej ewidencji zabytków zarządzeniem Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków (GEZ) przedstawia poniższa tabela:

Miejscowość	**Obiekt**
Gródek	Zespół dworsko – parkowy: -dwór, drew., XIX/XX w - spichlerz, mur., pocz. XX w. - 2 obory, mur., pocz. XX w

	- pozostałości parku - magazyn zbożowy
Klukowo	Pozostałości zespołu dworsko-parkowego: -Gorzelnia, murowana, początek XX w.
	Zespół Kościoła paraf, p.w. Św. Józefa: -Kościół parafialny p.w. św. Józefa murowany, 1835 r - Plebania w zespole kościoła parafialnego p. w. św. Józefa - Dzwonnica przy kościele parafialnym, drewniana, 1920 - Cmentarz przykościelny - Ogrodzenie kościoła parafialnego - Cmentarz rzymskokatolicki - 3 groby historyczne na cmentarzu rzymskokatolickim - park
Kostry Podsędkowięta	- Cmentarz wojenny z I wojny światowej - Kapliczka, murowana, początek XX w.
Kuczyn	Zespół kościoła par. p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, 4 ćw. XIX: -Kościół parafialny , mur., 1893 -Kostnica przy kościele parafialnym, mur., k. XIX w. -Plebania, mur., 1986 r. - Kapliczka I, murowana, XIX w. - cmentarz przykościelny- 10 nagrobków na cmentarzu przykościelnym - nagrobki na cmentarzu rzymskokatolickim - cmentarz rzymskokatolicki - ogrodzenie z bramą i kapliczkami - Kapliczka II
Stare Kostry	-Krzyż przydrożny, 1891
Lubowicz Byzie	- Cmentarz wojenny z I wojny światowej
Wyszonki Kościelne	Zespół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP, 1904-1912, - Kościół parafialny, murowany, 1904-1912 - Plebania, drewniana, ok. 1880 r - Cmentarz rzymskokatolicki - 6 nagrobków na cmentarzu rzymskokatolickim - Kaplica cmentarna, murowana, początek XX w. - Ogrodzenie kościoła parafialnego
Lubowicz Kąty	-Krzyż przydrożny, 1914 r.
Malinowo	-Krzyż przydrożny, 1891 r.
Piętki Szeligi	-Krzyż przydrożny, 1891 r.
Piętki Żebry	-Kapliczka, murowana, lata 20-te XX w.
Sobolewo	-Kapliczka, murowana, lata 20-te XX w.
Usza Mała	-Dom nr 5, drewniany, początek XX w.

Usza Wielka	- Kapliczka, mur. 1907 r.
Piętki Grężki	- Zagroda nr 29- Dom, drewniany, 1909 r. - Zagroda nr 14: dom z 1924 r. i stodoła z pocz. XX w. - Chałupa nr 31, 2 p. XIX w.
Wyszonki Wojciechy	- Pozostałości założenia dworsko-ogrodowego: aleja dojazdowa, kasztanowa Szpaler
Wyszonki Wypychy	- Kapliczka, murowana, ok. 1928 r.
Żebry Wielkie	Zagroda nr 12: - Dom, drewniany, ok 1888 r - Obora drewniana, XIX/XX w - Chlew, drewniany, 1890 r. - Stodoła, drewniana, 1890 r. Dom nr 27, drewniany, 1885 r. Dom nr 24, drew. X1880-1890IX/XX w. Dom nr 11, drew. przełom XIX I XX W

W odniesieniu do zabytków znajdujących się w ewidencji, przedmiotem ochrony jest przede wszystkim zewnętrzny wygląd budynków tj. ukształtowanie bryły, opracowanie elewacji (forma i układ otworów, detal architektoniczny) oraz inne elementy decydujące o zachowaniu ich historycznego charakteru m.in. wykończenie ścian zewnętrznych, pokrycie dachu. Prace przy tychże obiektach, przede wszystkim te mające wpływ na ich wygląd zewnętrzny, mogą być prowadzone po uzyskaniu stosownego uzgodnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Rozbiórka może być dokonana tylko w uzasadnionych przypadkach (bardzo zły stan zachowania), po uzgodnieniu jej z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Wszelkie prace przy obiektach i na terenach zabytkowych oraz w ich bezpośrednim otoczeniu mogą być prowadzone po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wymóg uzyskania pozwolenia dotyczy również kwestii dokonywania podziałów zabytków, zmiany przeznaczenia lub sposobu korzystania z zabytku, prowadzenia badań archeologicznych i architektonicznych oraz podejmowania innych działań, które mogłyby wpłynąć na naruszenie substancji zabytkowej lub wygląd zabytku.

W odniesieniu do ujętych w rejestrze zabytków zespołów parkowo – dworskich obowiązują następujące zasady ochrony:

- zachowanie i konserwacja zabytkowych obiektów tworzących zespół, podporządkowanie zakresu i formy modernizacji technicznej zabudowy dworskiej, zmierzającej do podniesienia standardu użytkowego, wartości zabytkowej poszczególnych obiektów i całego założenia

- zachowanie integralności zespołu, co oznacza zakaz dzielenia założenia na części i ich sprzedaży/dzierżawy różnym właścicielom

- zachowanie historycznej dyspozycji funkcjonalno – przestrzennej założenia (podział na część mieszkalno – reprezentacyjną i rekreacyjną oraz na część gospodarczą), zachowanie historycznego rozplanowania założenia, układu komunikacyjnego, osi kompozycyjnych i widokowych, ukształtowania terenu (tarasy, wały), cieków i zbiorników wodnych

- zachowanie i restauracja kompozycji zieleni; zachowanie, pielęgnacja i konserwacja zachowanego starodrzewu; utrzymanie i pielęgnacja materiału roślinnego

- usunięcie elementów zniekształcających i obniżających wartość zabytkową zespołu; wzbogacenie kompozycji o nowe elementy krajobrazowe podnoszące elementy estetyczne terenu i dostosowanie do historycznej kompozycji zespołu

- wymóg uzyskania pozwolenia/uzgodnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie jakichkolwiek działań (robót budowlanych, prac konserwatorskich i innych) przy obiektach podworskich oraz pozostałych położonych w granicach ochrony konserwatorskiej zespołu, na terenie zespołu oraz w jego otoczeniu bez uprzedniego uzgodnienia ich z wojewódzkim konserwatorem zabytków i uzyskania stosownego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W odniesieniu do zabytkowych cmentarzy ustala się:

• zachowanie i restauracja zabytkowych elementów cmentarza (ogrodzenie, bramy, kaplice itd.), w tym historycznych elementów ukształtowania terenu cmentarzy (układ kwater i mogił);

• zachowanie i konserwacja zieleni, stanowiącej element cmentarza;

• zachowanie i konserwacja zabytkowych krzyży, nagrobków oraz innych elementów małej architektury, systematyczne przeprowadzanie prac porządkowych na mogiłach i cmentarzach wojennych;

• usuwanie elementów mających niekorzystny wpływ na stan zachowania albo wygląd cmentarza (np. samosiewy, dziki wysypiska śmieci);

• zakaz lokalizowania w bezpośrednim sąsiedztwie cmentarzy działalności, która mogłaby przyczynić się do obniżenia ich wartości zabytkowej oraz obiektów zasłaniających widok na cmentarz;

• wymóg uzyskania pozwolenia/uzgodnienia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prowadzenie prac związanych z konserwacją i restauracją cmentarza i jego elementów.

5.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Do najważniejszych, zachowanych zabytków będących świadectwem dziedzictwa Kulturowego gminy Klukowo zaliczyć należy m.in.

- Kościół Parafialny pw. Św. Józefa w Klukowie

Kościół wzniesiony w latach 1833 – 35, następnie był wielokrotnie remontowany m.in. w latach 1872, 1927, 1931, 1969 – 1976. Obiekt murowany, otynkowany na fundamentach z ciosów kamiennych. Kościół zbudowany został na planie centralnym, z zewnątrz kwadratu o ściętych narożach, a wewnątrz na planie krzyża greckiego. Bryła kościoła zwarta, jednokondygnacyjna z dachem ośmiopolowym, z półkolistymi zadaszeniami nad przyczółkami. Na osi elewacji zachodniej prostokątny przedsionek z kamiennym portalem. Dach kryty blachą miedzianą, zwieńczony wysoką latarnią z krzyżem.

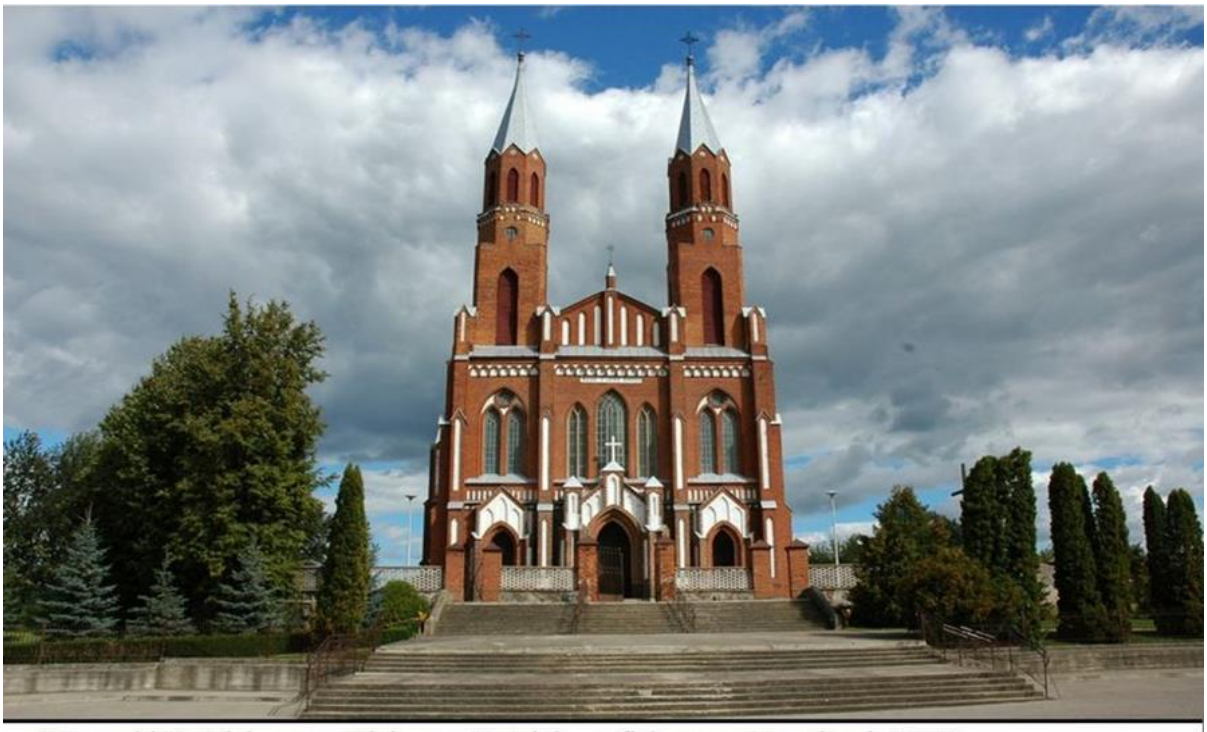
- Kościół pw. Zmartwychwstania Pańskiego w Kuczynie

Kościół zbudowany w latach 1888-1893. Murowany z cegły, nietynkowany posadowiony na częściowo otynkowanym fundamencie z ciosów kamiennych. Bryła mocno rozczłonkowana składająca się z korpusu nawowego, wieży w fasadzie i złożonej z wielu brył i aneksów części prezbiterialnej. Okna w otworach ostrołukowych. Fasada trójdzielna, trójkondygnacyjna, w części środkowej wieża. Dolne kondygnacje z małymi ostrołukowymi oknami, w trzeciej kondygnacji rząd wysokich blend i okien, wyżej ceglany fryz. Dachy nad nawą, kaplicą i zakrystią dwuspadowe, nad prezbiterium wielopołaciowe a na odsadzkach ścian bocznych jednospadowe. Wieża przykryta ostrołukowym hełmem. Dachy pokryte blachą ocynkowaną malowaną na czerwono. Kościół zachowany w dobrym stanie.

- Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Wyszonkach Kościelnych

Wyszonki Kościelne, gm. Klukowo. Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP.

Kościół zbudowany w latach 1904-1912 w stylu neogotyckim. W 1950 roku przeprowadzono rekonstrukcje wież. Murowany z cegły posadowiony na fundamencie z ciosów kamiennych na zaprawie. Otwory okienne w uskokowych obramieniach zakończonych ostrołukowo. Kościół na rzucie krzyża łacińskiego z zamkniętym trójbocznie prezbiterium oraz przylegającymi do niego zakrystią i skarbcem. Elewacje oszkarpowane z blendami w uskokowych przyporach zakończone arkadowym fryzem podokapowym i gzymsem. Fasada dwukondygnacyjna, dwuwieżowa. Dach nad korpusem i skrzydłami transeptu dwuspadowy, nad prezbiterium i aneksami wielopołaciowy. Wieże przykryte wysokimi hełmami. Dachy pokryte blachą ocynkowaną. Zachowany w dobrym stanie.

- Cmentarz wojenny z pierwszej wojny światowej w Kostrach Podsędkowiętach

Kostry Podsędkowięta, gm. Klukowo. Cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej.

Cmentarz położony na północnym skraju wsi, otoczony polami, od zabudowań oddalony o około 1 kilometr, a od drogi Kuczyn-Wyszonki Kościelne około 60 metrów. Założony około 1915 roku. Zarys grobów i mogił nieczytelny. Obecnie na terenie cmentarza usypane współcześnie dwie mogiły z krzyżami bez tabliczek. Bardzo słabo czytelne ślady wału ogrodzeniowego. Teren cmentarza porośnięty lasem sosnowym.

- Cmentarz wojenny z pierwszej wojny światowej w Lubowicz-Byzie

Lubowicze Byzie, gm. Klukowo. Cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej.

Cmentarz żołnierzy niemieckich i rosyjskich położony około 20 metrów od skraju lasu i drogi Wyszonki Kościelne - Klukowo. Założony około 1915 roku. Układ kwater nie czytelny. Bardzo słabo czytelne ślady trzech pojedynczych mogił i jednej większej mogiły. Teren cmentarza całkowicie porośnięty lasem brzozowo-lipowym. Cmentarz zachowany szczątkowo.

- Dwór w zespole dworsko-parkowym w Gródku

Gródek, gm. Klukowo. Dwór w zespole dworsko - parkowym.

Gródek, gm. Klukowo. Spichlerz w zespole dworsko - parkowym.

Gródek, gm. Klukowo. Obora I w zespole dworsko - parkowym.

Gródek, gm. Klukowo. Obora II w zespole dworsko - parkowym.

Dwór prawdopodobnie zbudowano w II połowie XIX wieku. Budynek drewniany, jednokondygnacyjny osadzony na wysokim fundamencie niwelującym nierówności terenu. Obiekt oszalowany deskami, do wysokości okien i powyżej nich pionowo, natomiast na linii okien poziomo. Szczyty oszalowane deskami wielokierunkowo. Od

frontu asymetryczny ganek wejściowy, nad nim walący się balkon. Od strony jednego ze szczytów przybudówka z drzwiami wejściowymi. Dach dwuspadowy kryty dachówką ceramiczną. Dwór obecnie zamieszkały, mocno zaniedbany.

Oprócz Kościołów parafialnych, cmentarzy wojennych i zespołu dworskiego w Gródku ogromne znaczenie dla gminy mają kapliczki i krzyże przydrożne, które są materialnym świadectwem wierzeń, zwyczajów ale także wydarzeń historycznych, które upamiętniały wydarzenia, bardzo często o wymiarze jednostkowym, odnoszącym się do konkretnej rodziny czy postaci. Miejsce, w którym postawiono kapliczkę bądź krzyż nigdy nie było przypadkowe i zawsze miał swoje uzasadnienie. Kapliczki najczęściej mają charakter dziękczynny oraz błagalny. Ich fundatorami najczęściej byli mieszkańcy danej wsi, często pojedyncze osoby czy też rodziny ale także właściciele okolicznych ziem. Do dzisiaj obiekty te otaczane są szczególną troską przez lokalną społeczność, która przejawia się między innymi dbałością o ich dobry stan i estetykę otoczenia.

1. Kapliczka w Kuczynie

Kapliczka usytuowana po północnej stronie wsi przy drodze głównej w kierunku Klukowa. Krzyż murowany z czerwonej cegły. Obiekt cylindryczny na planie koła zwieńczony żeliwnym krzyżem, z figurą ukrzyżowanego Jezusa Chrystusa. Krzyż i figura malowana na srebrno. Całość ogrodzona płotem metalowym pomalowanym na zielono.

2. Kapliczka w Kuczynie

Kapliczka usytuowana na południowym skraju wsi przy drodze głównej w kierunku Ciechanowca. Murowana z czerwonej cegły, na planie czworoboku, malowana na wzór muru ceglanego. Wewnątrz kapliczki gipsowa figura Matki Boskiej, z trzech stron obiektu przeszklone otwory. Dach o połaciach romboidalnych kryty blachą ocynkowaną, zwieńczony krzyżem. Całość otoczona niskim płotem metalowym, pomalowanym. Zachowana w stanie dobrym.

3. Kapliczka w Kostrach Podsędkowiętach

Kapliczka postawiona na początku XX wieku. Murowana, otynkowana na żółto. Zbudowana na planie czworoboku. W ścianie frontowej otwór okienny zamknięty łukiem docinkowym, w ścianach bocznych otwory okienne w formie prostokątów. Wewnątrz kapliczki figura Matki Boskiej. Dach o połaciach romboidalnych w nim szczyciki ze sterczynami w narożach. Dach pokryty gontem bitumicznym, zwieńczony krzyżem. Zachowana w bardzo dobrym stanie.

4. Krzyż przydrożny w Starych Kostrach

Krzyż przydrożny postawiony w 1891 roku. Umiejscowiony na południowo-zachodnim krańcu wsi przy drodze wiejskiej. Krzyż kuty, metalowy, osadzony na cokole granitowym. Na cokole data 1891 r. Ogrodzony płotem metalowym, pomalowanym na niebiesko na fundamencie murowanym. W dobrym stanie zachowania.

5. Krzyż przydrożny w Lubowicz-Kąty

Krzyż postawiony w 1914 roku. Krzyż metalowy, kuty posadowiony na wysokim, kamiennym cokole malowanym na srebrno z datą 1914. Ogrodzony metalowym płotem. Zachowany w dobrym stanie.

6. Krzyż przydrożny w Malinowie

Krzyż postawiony w 1891 roku. Krzyż metalowy, kuty posadowiony na kamiennym, bielonym cokole z datą 1891. Ogrodzony metalowym płotem na podmurówce betonowej. Zachowany w dobrym stanie.

7. Krzyż przydrożny w Piętkach Szeligach

Krzyż postawiony w 1891 roku. Krzyż metalowy, kuty posadowiony na kamiennym cokole malowanym na brązowo z bieloną datą 1891. Ogrodzony metalowym płotem. Krzyż zachowany w dobrym stanie.

8. Kapliczka w Piętkach- Żebrach

Kapliczka położona na południowo-zachodnim skraju wsi, przy drodze. Zbudowana w latach 20. XX wieku. Murowana z cegły, malowana na brązowo. Dwukondygnacyjna, pierwsza kondygnacja w formie wysokiego, szerszego cokołu. Druga kondygnacja z przeszklonymi otworami zamkniętymi łukami półpełnymi w ścianie frontowej i w ścianach bocznych. Narożniki częściowo ścięte, bielone. Wewnątrz kapliczki figura świętego Antoniego. Szczyty otynkowane z gzymsem obiegającym. Dach dwuspadowy kryty metalową blachą. Na tylnej ścianie kapliczki data 1946. Kapliczka zachowana w dobrym stanie.

9. Kapliczka w Sobolewie

Kapliczka położona na wschodnim skraju wsi, na zakręcie drogi Żabiniec – Sobolewo. Zbudowana w latach 20. XX wieku. Murowana z cegły, na fundamencie z bloczków betonowych. Pomalowana farbą olejną na ciemny brąz. Dwukondygnacyjna, pierwsza kondygnacja z prostokątnymi płycinami tynkowanymi na biało. Elewacja druga, wyższa z otworami okiennymi, przeszklonymi zamkniętymi łukami odcinkowymi. Dach o połaciach romboidalnych z tynkowanymi szczycikami. Dach kryty blachą malowaną, zwieńczony kutym krzyżem. Teren wokół ogrodzony płotkiem metalowym. Kapliczka zachowana w dobrym stanie.

10. Kapliczka w Uszy Wielkiej

Kapliczka położona na południowym skraju wsi przy drodze Ciechanowiec - Łuniewo. Zbudowana w 1907 roku. Murowana z czerwonej cegły, dwukondygnacyjna. Pierwsza kondygnacja wysoka, w dolnej partii ostrołukowe płyciny, tynkowane na biało z ceglanymi krzyżami. Powyżej wysokie ostrołukowe blendy; wewnątrz nich od północy obrazek Najświętszego Serca Pana Jezusa, od południa obraz Matki Boskiej. Pozostałe blendy puste. Druga kondygnacja oddzielona gzymsem i daszkiem okapowym. Blendy analogiczne jak w wyższej partii pierwszej kondygnacji. Kapliczka przykryta dachem o połaciach romboidalnych; w nim szczyciki ceglane z gzymsem obiegającym. Dach nie pokryty, wyrównany zaprawa murarską i pomalowany na brązowo, zwieńczony metalowym krzyżem. Kapliczka ogrodzona drewnianym płotem.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Stan obecny i perspektywy ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarze gminy Klukowo podsumowane zostały w układzie słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń w tej dziedzinie. Analiza SWOT jest jednym z elementarnych narzędzi diagnostycznych opisujących stan obecny analizowanego obszaru. Składa się z opisu jego czterech elementów: mocnych i słabych stron – czyli pozytywnych i negatywnych warunków wewnętrznych oraz szans i zagrożeń – czyli pozytywnych i negatywnych uwarunkowań zewnętrznych. Prezentowana analiza stanowi podstawę do opracowania zasadniczych kierunków działania w zakresie opieki nad zabytkami gminy.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
- w znacznej części dobrze utrzymane obiekty zabytkowe; - uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych i planistycznych gminy; - pozytywne nastawienie władz gminy i regionu do zagadnień związanych z lokalnym dziedzictwemkulturowym; - pozytywne nastawienie mieszkańców do wielowiekowej tradycji regionu i jego dziedzictwa kulturowego; - wzrost zamożności mieszkańców, - brak uciążliwego przemysłu,	-niewystarczające wykorzystanie zasobów środowiska kulturowego gminy; - brak dostatecznych środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; - niedostateczna świadomość społeczna wartości i potrzeby chronienia zasobów kulturowych; - brak prawnych możliwości udzielania przez samorząd dotacji na prace konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie wpisanych do rejestru zabytków; - brak nowoczesnej informacji turystycznej – nieatrakcyjna oferta edukacyjna dla młodzieży i dorosłych słaba oferta sieci gastronomicznej, - brak w ofercie produktów lokalnych z terenu Gminy - brak bazy gastronomicznej i noclegowej
SZANSE	**ZAGROŻENIA**
- możliwości w pozyskiwaniu środków finansowych z różnych źródeł; - upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich prawidłową ochronę z zachowaniem wartości kulturowych; -dobrze rozmieszczone dominanty i subdominanty w układzie przestrzennym głównych wsi gminy; -wykorzystanie mediów w edukacji nastawionej na ochronę zabytków i krajobrazu. - pozyskiwanie inwestorów, zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej, - rozwój bazy sportowej, promowanie kultury fizycznej,	-niestabilność i luki legislacyjne zarówno w sferze finansowej, jak też ochrony zasobówkulturowych; - skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej; zwłaszcza przez osoby prywatne, -nadmierna komercjalizacja w sferze zabytków; - zanikająca edukacja estetyczna na rzecz praktyczności przy zastosowaniu minimalnych nakładów finansowych; - częste jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: bądź poprzez pryzmatich komercyjnego wykorzystania lub też jedynie jako zasobu historycznego; - niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji

- poprawa infrastruktury technicznej, - kultywowanie tradycji, świadomość tożsamości lokalnej, - wykształcona kadra, - budowa szlaków, ścieżek rowerowych i pieszych, - możliwość wykorzystania lasów i rzeki Nurzec w turystyce, - możliwość współpracy z sąsiednimi gminami w celu podejmowania wspólnych inicjatyw, - promocja miasta poprzez uczestnictwo w różnych imprezach kulturalnych, sportowych itp.	zabytków, - migracja młodych ludzi do większych miast lub za granicę, - starzejące się społeczeństwo, - polityka finansowa państwa – zmniejszanie subwencji, - ograniczone środki budżetu i stale rosnące zadania gmin, - niedorozwój usług turystycznych, -brak odpowiedniej infrastruktury turystycznej (np. hotelu o wyższym standardzie, lokalnego muzeum itd.), - brak aktywności społecznej, - mała świadomość społeczna w zakresie zatruwania środowiska (spalanie śmieci), a także konieczności zachowania substancji zabytkowej, -studium uwarunkowań wymagający aktualizacji.

7.Założenia programowe gminnego programu opieki nad zabytkami

7.1. Priorytety programu opieki

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika terenu gminy Klukowo wynikająca z jej położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju gminy z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby gmina była miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;

- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,

- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;

- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

W wyniku analizy stanu dziedzictwa kulturowego w gminie Klukowo oraz oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Klukowo na lata 2021-2024 został sformułowany priorytet Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2025-2028:

„Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w celu zwiększenia potencjału kulturowego i turystycznego gminy Klukowo”.

W głównej mierze gminny program opieki nad zabytkami gminy Klukowo na lata 2025-2028 będzie kontynuacją poprzedniego programu. W osiągnięciu zamierzenia dopomóc mają priorytety szczegółowe, wśród których należy wymienić:

1. Rewaloryzację dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

2. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocję i edukację służącą budowaniu tożsamości lokalnej.

3. Ochronę i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

7.2. Kierunki działań programu opieki

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania.

W ramach Priorytetu I ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- zahamowaniem procesu degradacji zabytków i doprowadzeniem do poprawy ich stanu zachowania,

- wspieraniem inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

- podejmowaniem współpracy z właścicielami zabytków położonymi na terenie gminy.

W ramach Priorytetu II ustalono trzy kierunki działań związanych z:

- realizowaniem zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy,

- budowaniem zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego,

- rozszerzeniem zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy.

W ramach Priorytetu III ustalono dwa kierunki działań związanych z:

- opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania,

-umożliwieniem jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy, rozwojem edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

- Rozwój edukacji ipopularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

7.3. Zadania programu opieki

Priorytet I- Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunki działań	**Zadania**
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa ich stanuzachowania	1. Dążenie do pozyskiwania środków zewnętrznych na renowację zabytków stanowiących własność gminy.
	2. Prowadzenie prac konserwatorskich i remontowych w obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy. 3. Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych będących własnością gminy.
	4. Dążenie do opracowania planu systematycznych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych .
	5. Zapewnienie właściwego utrzymania grobownictwa wojennegoi miejsc pamięci narodowej, w szczególności prowadzenie planowych prac konserwatorskich.
	6. Współpraca władz gminnych ze związkami wyznaniowymi będącymi właścicielami i zarządcami zabytków sakralnych, umożliwiająca wspieranie ich działań przy podejmowaniu niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych .
Wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	1. Stosowanie 50% zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodniez przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991r. o podatkach i opłatach lokalnych.
	2. Współpraca z organizacjami pozarządowymi, mająca na celu realizację zadań ważnych dla społeczności lokalnej związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami
	3.Współpraca organizacyjna i merytoryczna z organizatorami zbiórek publicznych przeznaczonych na ratowanie zabytkowych pomników nagrobnych na cmentarzach.
Podejmowanie współpracy z właścicielami zabytków	1.Informowanie za pośrednictwem gminnej strony internetowej informacji dotyczących możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, ułatwiających właścicielom i zarządcom obiektów zabytkowych terminowe i prawidłowe składanie stosownych wniosków związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami gminy.

położonymi na terenie gminy	2. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych w zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.
Priorytet II-Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań	**Zadania**
Realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opiekinad zabytkami, jako potwierdzenia uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy	1. Przyjęcie przez Radę Gminy *Gminnego programu opieki nadzabytkami gminy Klukowo na lata 2025-2028* oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.
	2.Prowadzenie i bieżąca aktualizacja gminnej ewidencji zabytków nieruchomych gminy Klukowo. 3.Zawieranie w umowach sprzedaży, dzierżawy zabytków nieruchomych warunków nakładających obowiązek przeprowadzenia prac konserwatorskich.
	4. Okresowa kontrola właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem Konwencji Haskiej.
	5. Coroczna aktualizacja *Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych gminy Klukowo* sporządzonego na podstawie otrzymanych aktualizacji od właścicieli lub zarządców obiektów zabytkowych.
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. Uwzględnianie ochrony zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony konserwatorskiej, w tym stref występowania zabytków archeologicznych oraz zasad ochrony odnoszących się do stref ochrony przyrody w opracowywanych dla terenu gminy dokumentach studialnych dotyczących polityki przestrzennej - np. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego,* w dokumentach mających charakter prawa miejscowego np. miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, a ponadto w decyzjach o warunkach zabudowy.
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa	1. Dążenie do uzupełniania gminnej ewidencji zabytków o obiekty dziedzictwa kulturowego pozostające dotychczas poza ochroną prawną, a także aktualizowanie zasobów tego typu obiektów w oparciu o dane uzyskane w wyniku przeprowadzonych prac naukowo-badawczych.

kulturowego gminy	2. Dążenie do objęcia ochroną prawną wartościowych obiektówzabytkowych stanowiących własność gminy poprzez występowanie do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, w celu zapewnienia tym obszarom i obiektom pełnej ochrony prawnej.
	3. Doradztwo dla właścicieli i zarządców obiektów zabytkowychw zakresie możliwości pozyskania środków finansowanych na działania przy obiektach zabytkowych.
Priorytet III- Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służącebudowaniu tożsamości gminy i mieszkańców	
Kierunki działań	**Zadania**
Opracowanie dokumentacji zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz monitorowanie ich stanu zachowania	1.Stałe prowadzenie monitoringu i weryfikacji gminnej ewidencji zabytków nieruchomych, z zastosowaniem komputerowej bazy danych. 2.Aktualizacja mapy dziedzictwa kulturowego gminy z naniesioną lokalizacją obiektów i obszarów chronionych oraz stref ochrony stanowisk archeologicznych, systematycznie uaktualnianą, na podstawie informacji własnych oraz uzyskiwanych od WKZ. 3.Finansowanie inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych, stanowiących właściwość gminy.
Umożliwienie jak najszerszego dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Zamieszczenie na stronie internetowej gminy Gminnego p*rogramuopieki nad zabytkami gminy Klukowo lata 2025-2028*. 2. Udostępnienie i systematyczna aktualizacji na stronie internetowejgminy wykazu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. 3. Systematyczne zamieszczanie na stronie internetowej gminy informacji dotyczących historii i dziedzictwa kulturowego. 4. Systematyczne aktualizowanie danych dotyczących obiektów zabytkowych w gminnym systemie informacji przestrzennej. 5. Współpraca z organizacjami pozarządowymi w celu opracowywaniazasobów i prezentacji dziedzictwa kulturowego gminy.
Rozwój edukacji i popularyzacji wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy	1. Organizowanie i wspieranie działań edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym gminy. 2.Realizacja zadań w dziedzinie edukacji i promocji dziedzictwa kulturowego za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury. 3.Współdziałanie z organizatorami ogólnodostępnych przedsięwzięć)

	popularyzujących dziedzictwo kulturowe oraz potrzebę jego ochrony. 4.Wspieranie wydawnictw naukowych i popularno-naukowych dotyczących materialnego i niematerialnego dziedzictwa historyczno- kulturowego i tradycji gminy. 5.Popularyzacja dobrych praktyk w zakresie realizacji działań przy obiektach zabytkowych i zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo. 6.Propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami oraz współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków działającymi na terenie gminy.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Zadania Programu Opieki nad Zabytkami gminy Klukowo będą wykonywane przy pomocy instrumentów przedstawionych poniżej.

1. Instrumenty prawne:
- programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- dokumenty wydane przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
- uchwalenie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

2. Instrumenty finansowe
- finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych,
- udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje,
- subwencje,
- środki własne gminy,
- dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy zabytków,

3. Instrumenty koordynacji i kontroli
- Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach remontowych i konserwatorskich,
- Realizowanie zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych krajowych, województwa podlaskiego, powiatu wysokomazowieckiego i gminy Klukowo.
- aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

4. Instrumenty społeczne
- edukacyjne i promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi, szkołą, przedszkolem, ośrodkiem kultury i biblioteką;
- Uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu poprzez sprawną komunikację,

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami.

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, podstawą sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest gminna ewidencja zabytków. Ewidencją zostają objęte zespoły i obiekty o istotnych, lokalnych walorach historycznych, kulturowych i krajobrazowych. Obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych spoczywa na burmistrzu (art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest gminna ewidencja zabytków gminy Klukowo. Ewidencja zabytków prowadzona jest przez wójta gminy w formie kart adresowych. Ewidencja obejmuje zabytki nieruchome historyczne oraz karty adresowe stanowisk archeologicznych. Dla zabytków tych na kartach adresowych podawane są następujące informacje: adres, rodzaj zabytku, opis obiektu, chronologia, sposób ochrony oraz dokumentacja fotograficzna.

9. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z realizacji programu wójt gminy Klukowo sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy Klukowo. Realizacja programu poddana zostanie ocenie Rady Gminy Klukowo po upływie dwóch lat od jego uchwalenia. Z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Wójt Gminy Klukowo sporządzi, co 2 lata sprawozdania, które zostaną przedstawione Radzie Gminy Klukowo.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu. Dwuletnia ocena realizacji programu zawarta w sprawozdaniu będzie służyła ewaluacji programu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Gminy Klukowo.

Przy ocenie realizacji oraz efektów wprowadzenia gminnego programu opieki nad zabytkami gminy Klukowo na lata 2025-2028 przyjmuje się następujące kryteria oceny (wskaźniki):

W ramach priorytetu I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:

- poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,

- wartość finansowa zrealizowanych kompleksowych programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba (bądź inne mierniki) obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów,

- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych ww. pracom,

- liczba i wartość dofinansowań udzielonych właścicielom i użytkownikom zabytków z przeznaczeniem na remonty i modernizacje,

- liczba i wartość zastosowanych zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków,

- zakres i skala współpracy z organizacjami pozarządowymi,

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu II: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- wysokość dorocznych środków finansowych przeznaczonych w budżecie gminy na realizację zadań własnych samorządu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

- liczba kontroli właściwego oznakowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków znakiem informacyjnym Konwencji Haskiej,

- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

W ramach priorytetu III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja, służące budowaniu tożsamości gminy i mieszkańców:

- liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych na terenie gminy,

- liczba utworzonych szlaków turystycznych i imprez z zakresu turystyki kulturowej gminy,

- liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,

- liczba opracowanych, wydanych wydawnictw naukowych i popularno-naukowych na temat dziedzictwa kulturowego gminy,

- liczba działań edukacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy skierowanych do mieszkańców i gości.

Dodatkowo wymagana będzie charakterystyka opisowa osiągniętych rezultatów, do których niemożliwe jest zastosowanie wskaźników.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zasady dotyczące sposobu finansowania opieki nad zabytkami zawarte są w rozdziale 7. ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z nimi obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub innej jednostce organizacyjnej w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być także finansowane m.in. z budżetów: gminy Klukowo, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego, Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz ze środków unijnych (PROW, Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego - Działanie 8.3 Ochrona dziedzictwa kulturowego, LGD i inne), środków prywatnych właścicieli obiektów.

Niektóre instytucje na ochronę zabytków posiadają wyodrębnione środki finansowe.

Przykładowo:

- Minister Administracji i Cyfryzacji (fundusz kościelny),

- Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (obiekty pamięci narodowej),

- programy operacyjne ministerstw: Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Obrony Narodowej i inne.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

• fundusze fundacji krajowych, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga;

• fundusze europejskie, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);

• fundusze międzynarodowe, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpn.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);

• fundusze organizacji międzynarodowych, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

Rada Gminy Klukowo może w miarę potrzeb i możliwości corocznie określić w uchwale budżetowej wysokość środków na realizację Programu Opieki nad Zabytkami. Gmina poda wówczas do publicznej wiadomości możliwość pozyskania środków na odnowę.

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z Ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenia nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku.

W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina;

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy.

Gmina jako właściciel zabytków jest ustawowo zobligowana do opieki nad nimi tj. utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych władze gminy powinny dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów i gości zachęcał do dłuższych pobytów w regionie.

Mechanizmem sprzyjającym takim działaniom może być zapewnienie środków finansowych na dotacje celowe na prace przy zabytkach, które udzielane są właścicielom i zarządcom. Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane mogą być przyznane w wysokości do 75% nakładów koniecznych, które obejmują:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;

2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;

3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;

4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;

5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;

6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;

7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku; odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;

9. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

10. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;

11. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;

12. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

13. uzupełnienie narysów ziemnych dzieła architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;

14. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;

15. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;

16. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Formą pomocy finansowej gminy dla właścicieli obiektów zabytkowych może być również system ulg podatkowych - poprzez stosowanie zwolnień od podatku od nieruchomości w odniesieniu do budynków i gruntów wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej (zgodnie z art. 7 ust 1 pkt 6 ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (Dz.U. z 2023 r. poz. 70 z późn. zm.). Inną formą wspierania opieki nad zabytkami oraz upowszechniania dziedzictwa kulturowego gminy mogą być także stypendia artystyczne przyznawane osobom działającym na rzecz opieki nad zabytkami oraz otwarte konkursy ofert na realizację zadań publicznych z dziedzinie kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego.

12. Postanowienia końcowe

1. Program opieki nad zabytkami przyjmuje Rada Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

2. Program opieki nad zabytkami jest ogłaszany w Wojewódzkim Dzienniku Urzędowym.

3. W sprawach nieuregulowanych w programie mają zastosowanie obowiązujące przepisy prawa.